

A Kaszpi-tengeri olaj hatása Azerbajdzsán politikai és gazdasági fejlődésére

A kétezres évek eleje óta világszerte, de különösképpen az Európai Unió legfontosabb napirendi kérdései között szerepel az energetika. Ennek legfőbb oka az uniós energiaforrások fokozódó elégtelensége a várhatóan dinamikusabban növekvő fogyasztás tükrében. Ezen belül az energiamérlegben valószínűsíthető elmozdulások is hozzájárultak a kérdés előtérbe kerüléséhez, s különösen a földgáz prognosztizált erősödő szerepe váltotta ki az európai figyelem poszt-szovjet térség felé irányulását.

A térség már jelenleg is az unió egyik legjelentősebb energiaforrása, 2006-ban az uniós energiainport mintegy harmada származott a három poszt-szovjet államból, Oroszországból, Kazahsztánból és Azerbajdzsánból, és az uniós prognózisok az orosz, s más alternatív forrásokból történő szállítások további növelésnek szükségességét vetítik előre. Ez a magyarázata a FÁK-országok és az unió közötti növekvő fontosságú „energiadiálogusoknak” is.

Az egyik Oroszországtól független beszerzési piac lehet a Kaszpi-térség és ezen belül Azerbajdzsán.

A tanulmány Azerbajdzsán évezredes történelmi, társadalmi fejlődését és (geo)politikai pozícióinak elmúlt húsz évben bekövetkezett felértékelődését tárgyalja, amelyek oka a kőolaj és földgázkészletek kitermelésének nyugati befektetések bevonásával történt felfuttatása, a Kaszpi-térségben bekövetkezett geopolitikai változás és a világ szénhidrogén-igényének és jegyzési árainak növekedése volt. Arra is kitér, hogy a növekvő földgázkitermelés milyen külpolitikai lehetőségeket tartogat Baku számára, valamint hogy az ország milyen szerepet játszhat az eurázsiai földgáz-kereskedelemben és az Európai Unió energiaellátásában.

(Rövid történelmi áttekintés – Az Azerbajdzsán név eredete, a terület földrajzi elhelyezkedése) Azerbajdzsán a nevét valószínűleg Atropatész után kapta, aki méd satrapa (kormányzó) volt az általa uralt Atropaténében (a mai iráni Azerbajdzsánban). Az Atropatész név óperzsa eredetű, jelentése ’tűzzel védett’.

Az iráni felföld háromszögét két mélyedés, délen a Perzsa-öböl, északon pedig a Kaszpi-tenger (Derja-e Khazar) fogja közre. Ez az a vidék, ahol az Elburz nyugati széle eléri az iráni Azerbajdzsánt [Nyugat- és Kelet-Azerbajdzsán Irán tartományai. – a szerk.], és amelynek közepét a sós Urmia-tó (Urumije Derjaszi) foglalja el. Azerbajdzsánt más néven a „méd földszorosnak” nevezik.

Ezen a vidéken született a méd és a perzsa dinasztia, valamint a vallásalapító Zarathustra (Zertost).

(Korai emberek) Az azerbajdzsáni történelem legkorábbi korszakáról régészeti leletek, ősi sziklarajzok árulkodnak, az egykor eseményeket, valamint a világtól szerzett ismereteiket az ott élő törzsek mesékbe szőtték, így a néphagyomány sok értékes adatot megőrzött az utókor számára. A garabagi Füzuli közelében lévő Azih-barlangról azt mesélik, hogy ott ringott az emberiség bölcsője. A régészek ezt igazolták is, hiszen a barlangban találtak egy női álkapcsot, mely körülbelül háromszázezer éves, öt Azihantrop-

nak, vagyis azihi embernek nevezték el, és a szakirodalom szerint ez a harmadik legrégebbi emberi lelet a világon.

Felső paleolitikus és részben mousteri maradványokat találtak Tağlar, Damcili, Zar, Yataq-yeri barlangjaiban, és máshol is. Leylatepe és Sarytepe nekropoliszaiban korszókat találtak beleszáradt borral, ez bizonyítja, hogy a késői bronzkorban szőlőt műveltek erre felé.

A barlangban talált tűznyomok keletkezési idejét a régészek 700 ezer évre becsülik, néhány eszköz pedig akár egymillió éves is lehet. A barlang 230 méter hosszú és hat összekötő folyosója van.

A történelem folyamán számos népcsoport itt telepedett le, így médek, szkíták, perzsák, párhosok, görögök, rómaiak, kazárok, oguz törökök, szeldzsuk törökök, mongolok és oroszok is.

(Szkíták) A Kr. e. 7. században a Kaukázus előterében megjelentek a szkíták és előzölötték az egész nyugat-eurázsiai füves sztyeppét, betörték Elő-Ázsiába és eljutottak egészen Palesztináig. Hérodotosz szerint csak azért addig, mert az egyiptomi fáraó megvásárolta a békét, így nem támadták meg a Nílus-völgyét. Ahogy a nagy görög történetíró leírja, a szkíták messziről, a Ripen-hegységtől érkeztek, mely az antik forrásban az Altaj-hegységet jelentheti. A szkíta törzsek meglepedtek Közép-Ázsiában, majd fokozatosan elérték a Kaukázus előterét, ahol egyesítették a már ott élt pre-szkíta kimmer népeket.

A szkíták életét többnyire a külföldi történeti krónikák örökítették meg, onnan ismerjük szokásaikat, életmódjukat, sőt néhány uralkodójuk nevét is. Később, a közép-ázsiai térségben élők az ókor kései szakaszában már belső forrással is rendelkeznek, hiszen az uralkodók szobrokat, feliratokat állítottak, sőt saját érméket vertek.

Az Kr. e. 8. század végétől kezdve súlyos megrázkódtatást okoztak az iráni törzsként ismertté vált kimmerek és szkíták. Mint félelmetes lovagok és rablók hada zúdultak seregeik a Kaukázus déli lejtőjén lefelé. A két törzs közötti üldözésből és öldöklésből a szkíták kerültek ki győztesként. A kimmer lovasokat a hamadáni úttól délre szorították, az Urmia-tótól (Urumije Derjaszi) délre és dél-keletre lévő Mannaj országába telepedtek le.

(Médek) Az ókorban jelentős birodalom volt, fennhatósága kiterjedt Dél-Azerbajdzsánra, az Iráni Felföldre és Elő-Ázsiára. A médek eredetéről csak kevés forrásadat áll rendelkezésre, főleg az asszír feliratokban és Hérodotosz művében olvashatunk róluk. A történeti forrásokból ismert, hogy ősük Maduész vagy Madai volt, akitől az ország a nevét kapta. Kūaxarész, Deiókész unokája volt az, aki egyesítette a hét vezető törzset. Fővárosuk Hamadan (ma: Ekbatana) volt. A médek fő vallása a mágus hit volt, mely az ősi belső-ázsiai természeti valláshoz állt közel. Imádták a fő természeti elemeket (tűz, víz, levegő, föld stb.)

Hérodotosz szerint a Kūaxarész uralma alatt a médek előrelátóan újraszervezték a hadsereget, önálló lovas, íjász és gyalogos hadtestet hoztak létre. Kūaxarész az Urmia-tó körüli vidékek bekebelezésével megszilárdította politikai helyzetét és végül fényes győzelmet aratott Maduész szkítái felett.

A kimmerek és szkíták (perzsául Eskaniak) rivalizálása és öldöklése, valamint a szkíták a sós Urmia-tó melletti letelepedése nem zavarta a Méd Birodalmat a további terjeszkedésben.

Vezérüknek Khsathrita – Phraortész-nek sikerült Ekbatantól (Hamadan) a Demavand keleti részéig, déli irányban pedig a közbenső nagy iráni sivatag széléig terjedő óriási területeken egységes Méd Birodalmat létrehoznia.

Az utolsó méd királyt Asztüagészt Kr. e. 550-ben Kürosz (Kuros) a perzsák királya megfosztotta hatalmától, és elfoglalta a méd területeket.

(Az Akhaimenida Birodalom) A perzsa birodalom alapítója Kürosz (Kuros) (Kr. e. 590/576–529) volt, aki tettei révén megkapta a nagy jelzőt. A perzsák a Perzsa-öbölhöz közeli Elámból emelkedtek fel, és sokáig a méd birodalom keretei között éltek. A történeti források szerint 550-ben Asztüagész méd király megtámadta a neki nem engedelmeskedő Küroszt, de vereséget szenvedett, így a térségben a perzsák vették át a hatalmat. Ezáltal létrejött az Akhaimenidák állama, melynek irányítását Kürosz látta el. Uralkodása alatt megkezdte a birodalom határainak kiterjesztését a szélrózsa minden irányába. Kr. e. 547-ben legyőzte a mai Törökország területén uralkodott lüd Kroiszoszt (Krözus). Ezután, a perzsák a hatalmas Újbabiloni Birodalom ellen vonultak, és rövid közdelem után, Kr. e. 539-ben bevették, így a mezopotámiai terület is betagozódott a perzsák államába. Kürosz halálakor a perzsák birodalma magába foglalta Délnyugat-Ázsia és Közép-Ázsia jelentős részét, nyugaton Egyiptom határaitól és a Hellészpontosztól, keleten az Indus folyóig terjedt.

Az Akhaimenidák uralma egészen Kr. e. 330-ig tartott a Kaukázusban, ezt követően Atropat helytartónak sikerült elérnie, hogy megmaradjon tisztségében, és saját körzetében önálló államot hozott létre. Ez a mai Azerbajdzsán területére terjedt ki, melynek fővárosa Gazah (Ganzak-kincsház) volt. A régi város nyomai Lejlan falu körzetében található. Sokan az ő nevéből származtatják Azerbajdzsán nevét. Van olyan nézet is, hogy az atropat egy méltóságnév volt, a tűz (atr) és pat (úr, főnök) szavakból állt, melynek jelentése a tűz őrzője lehetett.

(Pártusok) Amikor a Kaukázustól délre eső vidéket Kr. e. 550 körül meghódították az Akhaimenidák, a zoroasztrizmus elterjedt a Méd Birodalom e részén. Nagy Sándor bukása után a Kaukázus vidékén letelepedtek a szeleukida görögök, akiket végül Róma győzött le végleg. De behatoltak ide a Baktriába szakadt görögök is, és végül a legharciasabbak, a pártusok (parthusok) is. A kaukázusi albánok, akik a ma Azerbajdzsánként ismert terület eredeti lakói voltak, az Kr. e. 4. században királyságot alapítottak. Kr. e. 95–67 között a kaukázusi Albánia egy része valószínűleg meghódolt a szomszédos Örményországnak, és Nagy Tigranész birodalmának része lett. Sztrabón szerint a rómaiak és a pártusok megkezdték kiterjeszteni birtokaikat Albániára. Végül egy békeszerződést írtak alá, amiben Albánia független maradt, nem úgy, mint Ibéria és Örményország. Egy római felirat Gobusztánban bizonyítja a Legio XII. Fulminata jelenlétét Domitianus idejében.

Kaukázusi Albánia a Szászánidáig maradt független, majd azok vazallus állama lett 252-ben: Umayr király a 4. században hivatalosan áttért a kereszténységre, államvallásává tette azt, és Albánia keresztény jellegű állam maradt a 8. századi iszlám hódításig. A Szászánidák és a bizánciak számos hódítási kísérlete ellenére kaukázusi Albánia fennállt a régióban a 9. századig.

(Kaukázusi Albánia) Kaukázusi Albánia kiemelkedő szerepet játszott az Azerbajdzsán területén kialakult ókori államalakulatok sorában. Az írásos források és a régészeti leletek alapján a Kr. e. 4. század végén jött létre és magába foglalta a mai Azerbajdzsánt,

Dél-Dagesztánt és a mai Kelet-Grúziában elterülő Alazani-völgyet. Az antik szerzők közül Sztrabón írt részletesen Albániáról. Szerinte a hegyi országban huszonhat törzs élt, akik különböző nyelveken beszéltek.

Az azerbajdzsánok szerint a térséget uraló szkítáké volt a vezető szerep, erre több adat is utal. Művészetükben is található hasonlóság, de még fontosabbak Sztrabón adatai, mely szerint az albánok a nomádokhoz (szkítákhoz) hasonlóak, de nem olyan vadak, ami azt jelentette, hogy letelepedett életmódot folytattak.

Albánia első fővárosa Gabala volt, majd a hunok és szövetségeseinek a támadásai miatt az albán uralkodók az 5. században átköltöztek a délre lévő Bardába, erről a városról egyébként az Kr. u. 1. század közepén Plinius tesz említést. Bardát a régészek feltárták, és gazdag leleteket hoztak felszínre, ezeket a mai Gabala város múzeumában tekinthetjük meg.

Az albán uralkodók politikai, vallási vezetők voltak, de vezették a katonaságot és bíraskodtak. Bár Sztrabón szerint nem volt önálló pénzüik, a régészek arra találtak elegendő bizonyítékot, hogy mind Albániának, mind Atropatenának önálló pénzverése volt, de ezen kívül használtak külföldi érméket.

A legjelentősebb albán uralkodónak Girdiman Dzsavansir-t tartják (638–70), alatta az ország visszaszerezte a teljes függetlenségét a perzsáktól. A szabadság csak rövid ideig tartott, mert a 7. század közepétől délről megindult az arab invázió, ami az összes kaukázusi népcsoportot fenyegette. Akkor Dzsavansir a régi ellenségével, a Szászánidákkal fogott össze, hogy feltartóztassák a gyorsan előretörő ellenséget, de a perzsák belerokkantak a többfrontos háborúba, így az arabok könnyen elfoglalták a közel-keleti térséget, benyomultak Elő-Ázsiába, és a 7. század közepétől már a Kaukázus lábánál voltak. Dzsavansir király megpróbálta megállítani a hatalmas túlerőt, de egyedüli küzdelme kudarcra volt ítélve. A királyt a hódítók megölték, és Albánia arab függésbe került. 705-ben hivatalosan is megszűnt az ókor egyik fontos állama a Kaukázus keleti vidékén. A hős királyról azóta is mesés történetek keringenek.

(Szászánida-dinasztia) A pártusoktól a perzsa eredetű Szászánidák (224–651) vették át az uralmat Kr. u. 224-ben. Ők Szászántól eredeztették magukat, aki az egykori isztraki Anahita-templom előljárója volt. A dinasztia hatalmát Szászán unokája Ardashir alapozta meg, aki katonai tisztséget töltött be Fársz tartomány kis városában, az apja halála után nem ismerte el fivérének, és fokozatosan megszerezte a pártusok egykori területeit, 224-ben legyőzte V. Artabanoszt, és elfoglalta azok fővárosát, Ktésziphont. A régi pártus központ lett a perzsák fővárosa is. A Szászánidák elfoglalták a pártusok által uralt elő-ázsiai területeket, így a történeti Azerbajdzsán területét is, kiterjesztették fennhatóságukat a kaukázusi Albániára, ahol a marzbán felügyelte a meghódított területet. A helytartónak olyan feladatai voltak, mint a magyar bánoknak, vagyis ők voltak a terület katonai, adminisztratív és igazságügyi felelőse. Csakúgy, mint a pártusok, a perzsák is az ütközőállam szerepét töltötték be kelet és nyugat között. Keleten a kusánokkal, majd a hunokkal (kidarita, heftalita) voltak határosak, akikkel többször is háborút vívtak a közép-ázsiai területek birtoklásáért, nyugaton pedig a Keletrómai Birodalommal hadakoztak, főleg a kaukázusi térségért.

Ardashir a kis fejedelemségeket egymás után felszámolva megvalósította a Perszisz egységét és uralmát – e tartomány határain túlra Eszfahanra és Kermánra is kiterjesztette. Az Ardashir sikerei miatt nyugtalankodó IV. Artabanosz pártus király felszólította Ahvaz királyát, hogy vessen véget Ardashir túlzott függetlenségének.

Az összecsapásból azonban Ardashir került ki győztesen, sőt hamarosan ellentámadásba lendült. Három egymást követő csatában megfutamította a pártus nagykirály seregét, és az utolsó csatában, Szúszianában magát a királyt is megölte (Kr. u. 224). Szabaddá vált előtte az út Ktésziphón felé. Két évvel később Ardashir ebben a városban királlyá koronáztatta magát!

(Középkor – Az arab hódítás) A szászánidák bukását a belső politikai és vallási konfliktusok, az elitista rendszer népi támogatottságának hiánya okozta. A hellenizmus társadalmában az általános szabadon vállalt és díjazott munka helyét a kemény rabszolgasors foglalta el, amely elvette az emberek munkakedvének utolsó cseppjét is. Az emberek nem törődtek többet javaik gyarapításával, a munka elől elmélkedésbe, imába menekültek.

Ezzel szemben az arabok lelkileg elszántabbak és morálisan felkészültebbek voltak. Az arab harcosok egyszerű, szedett-vedett önkéntesekből álltak, akiket vezérük azzal szuggerált, hogy az Eufrátesz folyó mögöttük lévő oldalán sivatag, szegénység vár rájuk, míg a folyó másik oldalán gazdagság, jólét, viszont egy lelkileg, morálisan meggyengült birodalom áll. Döntenetek kell a nyomor és szegénység, illetve a gazdagság és jólét között – mondhatta nekik. Az arabok az utóbbi utat választották.

Ilyen körülmények között az arabok a 620-as évektől elkezdtek terjeszkedni arab-félszigeti hazájukból. Először a bizánci birodalom észak-afrikai és közel-keleti tartományait foglalták el, majd a másik hatalmas birodalommal szemben, a perzsák ellen fordultak.

A kezdetekben, az iszlámot terjesztő arabok első katonai győzelme, a gadiszijjai (kadesijai) csata Kr. u. 637 júniusában szimbolikusan a közép-perzsa Szászánida Birodalom összeomlását eredményezte.

Az első arab csapatok 637-ben jelentek meg Ktésziphón, a szászánida főváros közelében. Mivel a Kaukázusban élő albánok érintettek voltak az arab veszély kivédésében, csatlakoztak a perzsa sereghez, és velük együtt harcoltak sikertelenül. Az arabok elsősoró győzelmet arattak a Szászánida-dinasztia felett. Akkor III. Jazdagird a közép-ázsiai Mervbe menekült, de ott 651-ben meggyilkolták, így az arab terjeszkedésnek nem volt akadálya, sőt a perzsa területekről további irányba is terjeszkedtek. A 640-es években már az arabok kiterjesztették fennhatóságukat Dél-Azerbajdzsán területére. A meghódított területek férfi lakosságát besorozták a hadseregbe, és megkezdték a lakosság átterítését az iszlámra. A terület pacifikálása után tovább folytatták hódításaikat északra, valószínűleg rájöttek arra, hogy az északi vidékek elfoglalása nélkül nem tarthatják meg a Dél-Kaukázust sem. Az arab csapatoknak azonban nem volt egyszerű ezt a területet meghódítani, hiszen a térséget uraló kazárok nem adták meg magukat. A közel egy évszázados harcban az arabok győztek és a 8. század közepétől egészen Derbentig terjesztették ki fennhatóságukat. A győztesek a meghódított kaukázusi területeket egy közigazgatási egységbe rendezték a 8. század elején, mely az Arménia nevet kapta, annak azonban nincs köze a mai örményekhez.

Az arab-kazár háborúk lezárultával a győztesek letelepedtek Albánia egyes vidékein, főleg a kereskedelmi központokat és a termékeny alföldet választották lakóhelyül és alig érintkeztek a helyi lakosokkal. A térségnek gazdaságilag kifejezetten jót tett a kereskedelmi-gazdasági egység, hiszen a nagy birodalmon belül az azerbajdzsánok ősei, az albánok a Közel-Keleten kereskedhettek áruikkal. A városokban virágzott a művészet és az oktatás is. Míg Európában „sötét” korról beszélhetünk, addig az arab

hódítók iskolákat és kulturális központokat létesítettek a mai Azerbajdzsán területén, és ami nagyon fontos volt, az egész birodalomban egységesen támogatták a tudományt és a művészeteket. A hatalmasra duzzadt arab birodalmat azonban nem tudták sokáig egyben tartani, és alighogy elfoglalták a Kaukázust a 8. században, a birodalom központjától távol lévő területeken önállósodási törekvések kezdődtek, és a 9. század negyvenes éveiben a Dél-Kaukázusban is harc indult az arab uralom ellen. A legnagyobb lázadás Babek nevéhez kötődik, aki 816-ban függetlenségi harcot indított az arab megszállók ellen és a már régóta lázongó hurramiták élére állt. A hadvezérnek sikerült rövid idő alatt 20 ezer lovas toborozni, a szám később háromszázezerre nőtt. A felkelés híre gyorsan elterjedt Azerbajdzsán területén. 819–829 között Sirván, Nahcsiván, Erdebil, Bajlakan és Barda területeket sikerült felszabadítani az arab fennhatóság alól. A hadi sikerek miatt al-Mutaszim kalifa nagy sereget toborzott, és 833-ban a túlerőben lévő arab sereg először tudta legyőzni a hurramiták seregét. 835-ban sikerült elfogni Babeket, akit a kalifa központjába szállítottak és megölték. Az elszakadást azonban nem tudták sokáig megakadályozni. Egyre több helyen lázadások törtek ki a 9. század folyamán, és a következő évszázadban az arab birodalom részekre szakadt. Általában a helyi közigazgatási vezetők ragadták magukhoz a hatalmat, és átvették egy-egy körzet irányítását. Az egyik ilyen volt a Sirvánsah-dinasztia, amely a mai Azerbajdzsán keleti vidékén szerzett birtokot. A dinasztia a 6. századra vezette vissza eredetét, de az első uralkodójuk trónra lépését hivatalosan 862-re teszik.

Amikor a muszlim Omajjád Kalifátus legyőzte mind a Szászánidákat, mint Bizáncot, a kaukázusi Albánia vazallus állam lett. A Dzsvan Sir herceg vezette keresztény ellenállást 667-ben nyomták el. Az Abbászida Kalifátus lehanyatlása után a mai Azerbajdzsán területe különböző dinasztiák harctere lett: egymást váltották a szalaridák, a sadzsidák, a saddaditák, ravvadidák és a bújidák. A 11. század elején a terület fokozatosan a Közép-Ázsia felől benyomuló szeldzsuk törökök kezére került. Az első az oguz dinasztiák közül a Gaznavidák dinasztiája volt, amely 1030 körül elfoglalta a mai Azerbajdzsán nagy részét.

A szeldzsukok birodalmában a helyi hatalmat atabégek gyakorolták, akik elméletileg a szeldzsuk szultán vazallusai voltak, a gyakorlatban maguk uralkodtak. A szeldzsuk török uralom idején helyi költők, például Nizámi Gandzsavi és Khagani Sirváni, felvirágoztatták a perzsa költészetet a mai Azerbajdzsán területén. A következő uralkodó dinasztia a Dzsalarida-dinasztia volt, akik rövid életű uralmának Timur Lenk vetett véget. A sirvánsahok helyi dinasztiája Timur Lenk birodalmának vazallus állama lett és részt vett Timur háborújában az Arany Horda uralkodója, Toktamis ellen. Timur Lenk halála után két független, rivalizáló állam emelkedett ki: Karakojunlu és Akkojunlu. Akkojunlu szultánja, Uzun Haszan halálakor az egész mai Azerbajdzsán ura volt. Uralmát a sirvánsahok folytatták, akik helyi uralkodóként megőrizték jelentős autonómiájukat 861-től 1539-ig. Az első Sirvánsahot 862-től említik, Hejszem ibn Halid néven. A dinasztia az arab uralom összeomlása után erősödött meg igazán. A 10. század végére a Sirvánsahok uralmi központjukból Jezidijából (valószínűleg a mai Samaha) elfoglalták a Kür folyótól északra elterülő vidékek jelentős részét és olyan címeket szereztek meg maguknak, mint Lajzan sah és Kurszám sah. Nagyon sok erődöt emeltek az uralmuk alatt álló területeken, hogy megvédjék magukat az idegen hódítóktól, valamint a riválisoktól. A dinasztia nagyon hosszú ideig, 861–1538 között állt fent, bár sokszor vazallusságot kellett fogadniuk más, idegen hatalmaknak. Ennek ellenére őket tekintik a leghosszabb ideig uralkodó ágnak az iszlám világban. Két olyan korszak volt, amikor

függetlenek voltak: először a 12. században, Manucser és Ahsitan idején, akik Bakuban építkeztek, a másik virágzó időszak pedig a 15. századra esett. A 13–14. században tatár (mongol) fennhatóság alá kerültek, majd a 14. század végén túléltek Timur Lenk hadjáratait is. Utóbbinak Sirván I. Ibrahim adófizetést ajánlott fel, ezzel megmentette az országot egy újabb véres háborútól. I. Halilullah (1417–1465) és Farruh Jaszar (1465–1500) uralma alatt volt a dinasztia legsikeresebb időszaka. Akkor épült fel a Sirvánsah palotaegyüttes Baku szívében. A 16. században a Szafavidák adófizetőjévé váltak és fokozatosan elveszítették uralkodói szerepüket. Nevüket máig egy közigazgatási egység, a Sirván őrzi.

(Szafavidák) Amikor Timur Lenk 1405-ben meghalt, a térségben újra átrendeződtek a hatalmi viszonyok. 1410-től létrejött a hatalmas Garagojunlu állam, amely kiterjedt a mai Kelet-Törökország, Észak-Irak és Észak-Írán vidékére. Tőlük vette át a hatalmat az Akgojunlu-dinasztia, akik 1501-ig tudták megőrizni uralmukat a hatalmas térségben.

Tőlük Iszmail Hataji-sah (1502–1524) hódította el a területeket, aki megalapította az azerbajdzsán Szafavida-dinasztiát, amely olyan erős volt, hogy túlszárnyalta hódításával még az oszmánokat is, hiszen birodalmuk határa a Szír-darjától az Eufráteszig ért. Az új dinasztia egyesítette az azerbajdzsánokat és Tebriz ismét fővárosi rangot kapott. Az új birodalommal az oszmánellenes nyugat-európai hatalmak felvették a kapcsolatot, az volt a céljuk, hogy kétfrontos háborúba kényszerítik a törököket, és azzal lelassíthatják volna azok európai terjeszkedését. Az európai hatalmaknak másik, nem titkolt célja az volt, hogy megszerezzék a gazdag kereskedelmi útvonalak ellenőrzési jogát és gyarmatosítsák a vidéket. Talán ennek a hódító szándéknak volt köszönhető, hogy nem alakult ki szoros együttműködés a Szafavidákkal. Amikor az Atlanti-óceánnál kialakították a tengeri kereskedelmi utakat és azon keresztül eljutottak a Távol-Keletre, akkor a nyugati hatalmak már nem tartották fontosnak a Kaukázus-menti állammal a szövetséget.

A Szafavida-dinasztia a szunnita lakosság körében megkísérelte a síita ágazat elterjesztését Azerbajdzsánban, miközben harcoltak a szunnita Török Birodalom ellen.

Valamivel később, a szafavidák összeomlása után több független kánság emelkedett fel a mai Azerbajdzsánban. Folyamatos háborúskodás után ezeket a kánságokat végül Oroszország olvasztotta be.

(Az orosz–iráni háború és Azerbajdzsán felosztása) A Kaszpi-tenger nyugati partvidékén és attól délre élő azerbajdzsániak (az oszmán törökök közeli nyelvkonai) a 18. századtól kezdve a perzsa sahok és az orosz cárok hatalmi küzdelmeinek szenvedő alanyai voltak, mígnem 1828-ban a két nagyhatalom felosztotta egymás között országukat.

Az oroszok legelőször I. (Nagy) Péter cár idején, 1723-ban erejüket fitogtatva egy hajóhaddal jelentek meg a Kaszpi-tengernél, de akkoriban a cári csapatok még a Krími kánság meghódítására törekedtek. II. Katalin cárnőnek sikerült 1783-ban elfoglalnia a Krímet, majd fokozatosan ellenőrzésük alá vették az Azovi-tenger partvidékét. Utóbbi azért volt fontos hely, mert jó kiindulási pont volt a Kaukázus felé terjeszkedéshez. A Kaszpi-vidéken viszonylag könnyen jutottak előre, mert nem volt olyan erős hatalom, amelyik útjukat állta volna. A Kaukázuson túl azonban szembetalálták magukat egy másik nagyhatalommal, Iránnal, akivel többször is háborúztak a területek feletti uralomért. Az első orosz–perzsa háborút (1804–1813) a gülüszáni béke zárta le 1813-ban, majd a második háború (1826–1828) után Türkmencsajban ültek tárgyalóasztalhoz. A békeszerződésben az azerbajdzsán területeket felosztották egymás között. A megállá-

podás értelmében az Araz folyótól északra lévő területek az oroszokhoz kerültek, míg az attól délre lévőket Irán foglalta el, így az azerbajdzsán területek kettészakadtak. A mai köztársaság területe az északit fedi le. A déli rész főbb részei: Urmija (Nyugat-Azerbajdzsán), Tebriz (Kelet-Azerbajdzsán), Zandszan és Erdebil, Rast (Gilan), ma is Irán részei.

Az azerbajdzsániak által szerkesztett történelmi könyvek szerint:

Oroszország ki akarta szorítani a muszlim hitű azerbajdzsánokat a Kaukázusból, ezért ellenük szövetségest keresett a térségben, és a keresztény hitű örményeket nyerte meg magának. Az oroszok az örményeket kezdték el támogatni, először is délről, török és iráni területekről betelepítették őket azerbajdzsán területekre, főleg az Ireváni és Nakhcsiváni kánságok területére. Ezzel a húzással az azerbajdzsánokat el tudták különíteni rokonaiktól, az oszmán-törököktől, akikkel nyugaton határosak voltak. 1828. március 21-én I. Miklós cár parancsára a Nakhcsiváni és Ireváni kánságok területén létrehozta egy örmény körzetet. Oda 1828 és 1830 között negyvenezer iráni örményt és 86 ezer törökországi örményt telepítettek be, ennek a rendelkezésnek az volt a célja, hogy az azerbajdzsánok saját ősi földjükön kisebbségbe kerüljenek. Következő lépésként 1836-ban az önálló albániai keresztény egyházat beolvasztották az örmény egyházba, a régi egyház emlékeit pedig módszeresen elpusztították. Az örmények az orosz területeken kiváltságokat élveztek, és nagy befolyásra tettek szert a térség üzleti életében. A betelepített örmények azonban nem elégedtek meg a kapott területekkel, hanem más ősi azerbajdzsán területeket is el akartak foglalni, ezért több alkalommal tömeges mészárlást végeztek, mely az ártatlan lakosokat érintette. A terrornak, ahogyan a későbbi részben látni fogjuk, más népek, így lezginék és hegyi zsidók is áldozatul estek. A legbrutálisabb támadások 1905–1906-ban, 1918–20-ban és legutóbb 1988–1991-ben következtek be, amikor is civilek ezrei estek áldozatul az örmény terrornak. A jelenleg is örmények által megszállt karabahi és hegyi-karabahi területekről az örmények többször is deportálták az ott élő azerbajdzsánokat. Az első nagy hullámban 1918 és 1920 között mintegy félmillió azerbajdzsán kényszerült lakhelye elhagyására, majd 1988-tól, a hegyi-karabahi konfliktus óta újabb tömegeket deportáltak, sok határ menti településen népiirtást végeztek az azerbajdzsánok között. [Az örmény történelemkönyvek természetesen egészen más nézőpontból tárgyalják az eseményeket, ezekre azonban most nem térünk ki.]

(Azerbajdzsán szovjet uralma alatt) Az 1917-es oroszországi októberi puccsot követően több egykori cári terület kinyilvánította függetlenségét. Így történt ez a Kaukázus esetében is, ahol az ott élő népek gyűlést hívtak össze, hogy képviseljék a térség lakóinak érdekeit. Először 1918. február 14-én ülészttek Tbilisiziben, ahol megalakították az első törvényhozó testületüket, a parlamentet. Április 9–22. között a küldöttek kinyilvánították függetlenségüket Oroszországtól és megalakították a Kaukázusontúli Köztársaságot.

Azerbajdzsán Örményországgal és Grúziával együtt része lett a rövid életű Transzkaukázusi Demokratikus Szövetségi Köztársaságnak. Amikor 1918 májusában a szövetség feloszlott, Azerbajdzsán kikiáltotta a független Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaságot. Ez volt az első demokratikus parlamentáris köztársaság a muszlim világban.

Autonóm Azerbajdzsán kivívásában kiemelkedő szerepe volt a nemzeti elkötelezettségű Musszavat Pártnak, azonban Bakuban 1918. november 18-án kikiáltott köztársaság nem bizonyult tartós életűnek.

Ebben szerepet játszott az, hogy Nagy-Britannia 1918. augusztus 4-én megszállta Bakut, valamint az, hogy 1918. szeptember 15-én az Oszmán Birodalom katonai egységei foglalták el Azerbajdzsánt. Ugyanezen a napon került sor Azerbajdzsán Szovjet-Oroszországtól való elszakadásának proklamálására is.

Az Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság államiságát mintegy két éven át tudta megőrizni.

Így pontosan ez a függetlenség mindössze 23 hónapig tartott, majd 1920-ban a Vörös Hadsereg visszafoglalta.

1920. április 20-án Azerbajdzsán is – a másik két kaukázusi államhoz hasonlóan – szocialista (szovjet) típusú állammá vált. Ezen a napon került sor az Azerbajdzsáni Szovjetköztársaság kikiáltására. A kaukázusi állam szuverenitását formailag is elvesztette 1922 márciusában. Ekkor jött ugyanis létre a három kaukázusi állam egyesülésével a Kaukázusontúli (Transzkaukázusi) Szovjet Szocialista Szövetség (Föderális) Köztársaság, amely az 1922. december 30-án megalakult Szovjetunió része lett. Az Azerbajdzsáni Szovjet Szocialista Köztársaság 1936. december 5-én – egy időben a Grúz Szovjet Szocialista Köztársasággal és az Örmény Szovjet Szocialista Köztársasággal – jött létre, kiválva a transzkaukázusi (kaukázusontúli) szovjet szocialista köztársaságok föderációjából. Alkotmányának elfogadására a föderáció megszűnését és a Szovjetunió 1936 decemberében elfogadott alkotmányának kihirdetését követően, 1937. március 14-én került sor.

Tekintettel arra, hogy Azerbajdzsán ásványi kincsekben gazdag és a szovjeteknek erre szükségük volt, így a lakosságot olajban gazdag vidékekről kolhozokba kényszerítették, hogy minél több olajat aknázhassanak ki.

Még az 1940-es években is azerbajdzsániai adták a Szovjetunió energiaszükségletének döntő többségét, a háború során ők látták el a hadsereget üzemanyaggal.

A II. világháború idején az ország olajtermelésnek 75%-át Azerbajdzsán fedezte, és ezért vált a német hadsereg fő, de el nem ért célpontjává.

Az Edelweiss hadműveletben Adolf Hitler megpróbálta elfoglalni a kaukázusi olajmezőket és Bakut, de minden támadását visszaverték. A németek komoly és nagyrészt eredménytelen erőfeszítéseket tettek emigráns azeri politikusokkal való együttműködés kialakítására.

(Az új független Azerbajdzsán) Amikor a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára, Mihail Gorbacsov kezdeményezte a glasznoszty politikáját, megnövekedett a nyugtalanság és etnikai feszültség a Szovjetunió különböző régióiban, legelőször Azerbajdzsán egyik régiójában, Hegyi-Karabahban. Zavargások törtek ki Azerbajdzsánban. Moszkva képtelensége arra, hogy megoldást találjon a felforrósodott konfliktusra, a Szovjetuniótól való elszakadási törekvéseket erősítette. Ezek a folyamatok közvetlenül vezettek a bakui „fekete január”-hoz. Abban az időben nevezték ki Ayaz Mütellibovot az Azerbajdzsáni Kommunista Párt első titkárává.

1990 végén az Azerbajdzsáni Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa kivetette a Szovjet Szocialista szavakat az állam megnevezéséből, kikiáltotta a független Azerbajdzsáni Köztársaságot a Szovjetunióon belül, és visszaállította az Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság kissé módosított zászlaját állami jelképnek. 1991 elején Azerbajdzsán Legfelsőbb Tanácsa létrehozta az elnök intézményét, és Ayaz Mütellibovot választotta meg köztársasági elnöknek. 1991. szeptember 8-án Ayaz Mütellibovot országos választásokon választották elnökké.

Ezen a választáson ő volt az egyetlen jelölt. 1991. október 18-án Azerbajdzsán Legfelsőbb Tanácsa kikiáltotta Azerbajdzsán függetlenségét, amit népszavazás hagyott jóvá 1991 decemberében, amikor Szovjetunió hivatalosan feloszlott.

A függetlenség első éveit beárnyékolta a szomszédos Örményországgal Hegyi-Karabahért vívott háború. 1994. év végi állapot szerint Azerbajdzsán elvesztette nemzetközileg elismert területének 16%-át, beleértve Hegyi-Karabahot. 1993-ban a demokratikusan megválasztott Ebülfez Elcsibej elnököt Suret Hüseyinov ezredes vezette katonai puccs távolította el a hatalomból. Elcsibej oroszellenes irányvonala és az azerbajdzsáni olajmezőkről nyugati olajcégekkel folyó tárgyalások stratégiai kihívásként jelentek meg a Kaukázus feletti befolyását megőrizni kívánó Moszkva szemében, ezért 1993-ban a Kreml destabilizálta Elcsibej rendszerét.

Az új elnök Szovjet-Azerbajdzsán korábbi vezetője, Heydar Eliyev lett. 1994-ben Suret Hüseyinov, aki akkoriban miniszterelnök volt, újabb katonai puccsot kísérelt meg, ezúttal Heydar Eliyev ellen, de sikertelenül. Elfogták és árulásért elítélték. 1995-ben egy másik puccskísérlés is volt, a katonai rendőrség parancsnoka, Róvsen Cavadov vezette, de az eredménye az lett, hogy megölték Cavadovot és feloszlatták Azerbajdzsán katonai rendőri erőit.

Eliyev elnöksége alatt sikerült lecsökkentenie a munkanélküliséget, megfékezte a bűnöző csoportokat, létrehozta a független államiság alapvető intézményeit, stabilitást, békét hozott, megnöttek a külföldi beruházások, de az ország a kormányzati bürokrácia nagymértékű korrupciójától szenvedett. 1998-ban Eliyevet újraválasztották. A gazdaság fejlődött, különösen az Azeri-Ciraq-Günesli olajmező és a Sah Deniz-gázmező kiaknázására révén. Közben Eliyev elnöksége egyre népszerűtlenebb lett a szavazók előtt, a széles körű korrupció és az autokratikus rezsim miatt. Ugyanezek a súlyos kritikák érik elnökké választása óta İlhem Eliyev korábbi miniszterelnököt, Heydar Eliyev fiát.

(A karabahi kérdés gyökere) A probléma megértéséhez időben vissza kell menni a 13. századi eseményekhez, vagyis Irán és Oroszország közötti háborúkhöz.

Azerbajdzsán az Kr. e. I. évezred első felétől Irán (Perzsia) része volt, egészen addig, amíg a 18. század elején Irán elvesztette Oroszország javára kaukázusi területének jelentős részét. Az elvesztett területek magukba foglalták azt a földrészt is, amelyet ma Azerbajdzsán néven ismerünk. A mai Azerbajdzsáni Köztársaság területén annak idején több iráni tartomány helyezkedett el, beleértve Kis-Albániát is. A területen élők tiszta etnikai önazonosság-tudatának hiánya miatt számos elnevezéssel illették a népcsoportot a történelem folyamán. A cári adminisztráció kaukázusi tatároknak, a perzsák pedig egyszerűen törököknek nevezték őket. A terület Azerbajdzsán néven először az I. világháború után szerepel a feljegyzésekben, 1918 előtt hivatalosan ez az elnevezés nem létezett.

Úgy tartják számon, hogy mintegy 50 millió azerbajdzsáni él a világban, ebből az ősi szállásterületek északi részén (a mai Azerbajdzsán területén) 8,3 millió, a déli nagyobbik részén (a mai Irán területén) mintegy 30 millió. Erről a területi megoszlásról az orosz-perzsa háborúkat lezáró 1828-as békekötés rendelkezett.

Ezen kívül kisebb-nagyobb azeri népesség él a világ közel hetven országában, jelentősebb létszámban. Törökországban és Oroszországban (3-3 millió), Irakban és az Egyesült Államokban (1-1 millió). Egyiptomban (900 ezer), Pakisztánban (650 ezer), Afganisztánban (450 ezer), Grúziában és Németországban (300-300 ezer.)

Azerbajdzsán a volt kaukázusi szovjet szocialista köztársaságok egyike, azaz a Szovjetunió egyik utódállama.

Magyarországhoz hasonló területű (86 600 km²) és lakosságú (8,3 millió) ország, ahol elég nagy a gyermekszületések szám (15/1000 fő). A lakosság – etnikai összetétel szempontjából – szinte egynemű, 90,6% azerbajdzsáni (közkeletű formában azeri), 2,2% lezgin, 1,8% orosz, 1,5% örmény. Világi állam, de a lakosság 93,4%-a muszlim, ezen kívül elterjedt vallások az ortodox (pravoszláv) és az örmény apostoli egyház (Magyarországon tévesen örmény katolikusnak nevezzük). A muszlimok kétharmada az iszlám síita ágához tartozik, egyharmada szunnita, de ennek ténylegesen semmi jelentőséget nem tulajdonítanak.

A Kaszpi-tengerrel határos öt ország egyike, maga a főváros, Baku is a tengerparton fekszik. Az ország gazdaságának gerincét az olajkitermelés és -export képezi.

Azerbajdzsán területét illetően két sajátosságról kell említést tenni:

egyrészt a Nahicseván Autonóm Köztársaság exklávéját képez, területileg nem érintkezik az ország nagyobbik részével, és csak légi úton vagy más országon (jellemzően Iránon) keresztül közelíthető meg,

másrészt az ország területének 20%-a jelenleg örmény megszállás alatt van a Hegyi-Karabah kapcsán 1988-ban kirobbant etnikai konfliktus következtében (amiről a későbbiekben részletesen szözlünk).

Azerbajdzsán sajátos ország. Geopolitikai fekvése alapján lakói joggal mondják, hogy összekötő kapocs Kelet és Nyugat között: a legkeletibb „európai” ország a hagyományos értelemben vett Kelet nyugati szegélyén. Tagja az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ, 1994-ig Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, EBEÉ), az Európa Tanácsnak (2001 óta), aktív tagja a NATO békepartnerségi programjának, de tagja például az ECO nevű szervezetnek (Economic Cooperation Organization – Gazdasági Együttműködési Szervezet), amely összefogja Törökországot, Iránt, Pakisztánt, Azerbajdzsánt, az öt közép-ázsiai volt szovjet köztársaságot és Afganisztánt.

Hegyi-Karabah nevét 1988-tól kezdte megtanulni a világ, amikor – a Szovjetunió belüli első ízben – súlyos összetűzésekkel, emberek erőszakos halálával terhes etnikai villongások törtek ki, adott esetben az azeriek és az örmények között. Ekkor tanultuk meg azt is, hogy ez Azerbajdzsánon belül egy örmény többségű autonóm terület. Megtanultuk továbbá, hogy a két nép között nem ez az első „nézeteltérés”, hiszen csak a 20. században már ezt megelőzően is legalább kétszer robbant ki súlyos, emberáldozatokat is követelő fegyveres konfliktus. Azerbajdzsánban 1998-tól kezdődően március 30-án emlékeznek meg az 1918-as népiirtásról, amelynek során – azerbajdzsáni hivatalos adatok szerint – csupán Bakuban mintegy 30 ezer azerit mészároltak le három nap alatt. A szovjet hamu alatt tehát izzott a parázs, amely 1988-ban lángot is vetett.

Az előzményekről még annyit érdemes tudni, hogy 1921-ben, a kaukázusi népek és államok fokozatos betagozódásakor a szovjet struktúrába az ország déli szegélyén található Zangezur régió (a magyar megye megfelelője) Örményországhoz került, és így vált Nahicseván elszigetelt azerbajdzsáni földdé – aminek a Szovjetunió fennállása időszakában nem volt különösebb jelentősége, később annál inkább.

Hegyi-Karabahról pedig a történelmi hűség kedvéért elmondhatjuk, hogy ebbe a körzetbe 1828-ban telepítettek be nagyobb számban örményeket Iránból, az orosz–perzsa háború után megkötött – már említett – békeszerződés értelmében. A szovjet vezetés 1988-ban nem tudta kezelni a teljesen szokatlan konfliktushelyzetet, így az alaposan elmergesedett. A két fél kölcsönös vádaskodásai csak részgazságokat tartalmaztak, és a nemzetközi közvélemény sem tudott eligazodni az események között. Nem tudtak

hathatóan beavatkozni a nemzetközi szervezetek sem, amelyek közül elsősorban az EBESZ vállalta a rendezés hálátlan feladatát – eredménytelenül.

(A történések rövid krónikája) A Magyar újságírók Azerbajdzsánról című könyv nyomán összefoglalom az örmény–azeri konfliktus eseményeit.

1988 februárjában a Hegyi-Karabah Autonóm Terület önkormányzata (tanácsa) határozatot hozott, hogy a terület kiválik Azerbajdzsán kötelékéből, és egyesül Örményországgal. Tiltakozásul február 22–23-án Bakuban és Szumgaitban (Bakuhoz közeli iparváros) gyűléseken fogalmazták meg a jelszót, hogy Karabah Azerbajdzsán elidegeníthetetlen része. Február 24-én viszont már vér folyt: Karabahban megöltek két azerbajdzsáni férfit.

28–29-én Szumgaitban véres leszámolások (pogromok) kezdődtek, amelyek során 26 örmény és 6 azeri halt meg. Megkezdődött az azerbajdzsániak kiűzése, illetve menekülése Örményországból, párhuzamosan pedig az örmények kitelepítése Azerbajdzsánból. Júniustól Karabahból is üldöztek el azerieket.

Július 12-én a karabahi regionális parlament ülésén határozatot hoztak az Azerbajdzsánból való kiválásról (kvázi törvényerőre emelték az önkormányzat által már megszavazott elszakadást). Másnap az Azerbajdzsáni Legfelső Tanács ezt a határozatot alkotmányellenesnek minősítette. Július 18-án a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöksége Hegyi-Karabah Autonóm Területet Azerbajdzsánhoz tartozónak nyilvánította.

Szeptember 3–21. között Sztjepanakertben (Hegyi-Karabah fővárosában) sorozatos atrocitások érték az azeri lakosságot.

November 24.: Bakuban és egy sor más városban rendkívüli állapotot hirdettek ki. Decemberben azeriek tömegei hagyták el Örményországot (105 ezer fő).

1989 májusában a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa bizottságot hozott létre Hegyi-Karabah ügyében.

Július 29-én leállították a forgalmat az Azerbajdzsán és Örményország közötti vasútvonalon. Megkezdődött Nahicseván „blokádja”.

Augusztus 16-án a karabahi önkormányzati képviselők kongresszusa elutasította a térség autonóm státusát Azerbajdzsánon belül (mert kevesellte) – tíz nappal később Azerbajdzsán Legfelsőbb Tanácsa a határozatot illegálisnak minősítette.

November 28.: a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa újabb határozatot hozott a helyzet normalizálása érdekében. December 1-jén viszont Örményország Legfelsőbb Tanácsa hozott határozatot az ország és Hegyi-Karabah egyesítéséről. December 7-én az azeri Legfelsőbb Tanácsa ezt a belügyekbe való beavatkozásnak minősítette.

1990. január 4-e és 10-e között a szovjet hadsereg harcokcsikat, továbbá tüzérségi és légvédelmi eszközöket adott át Örményországnak.

Január 20.: a szovjet egységek elfoglalták Bakut, 131 embert megöltek. Azerbajdzsán fővárosában és több városában rendkívüli állapotot hirdettek ki.

Február 13-án az örmény Legfelsőbb Tanács hatályon kívül helyezte az Oroszországi Kommunista Párt Kaukázusi Irodájának 1921. július 5-én született határozatát Hegyi-Karabah Azerbajdzsánhoz tartozásáról. Az azeri Legfelsőbb Tanács március 6-án hivatalosan tiltakozott.

Június 25-én Gorbacsov elnök rendeletben tiltotta meg a Szovjetunió törvényeivel nem harmonizáló fegyveres kontingensek szervezését, és előírta az illegális fegyverek elkobzását. Szeptember 23-án a központi szovjet parlament azeri képviselői tiltakoztak az erőszakos kitelepítések ellen Örményország területéről.

1991. május 9-én a Szovjetunió Védelmi és Belügyminisztériuma, valamint a KGB csapatai megpróbálták lefegyverezni a két ország határa közelében, illetve Hegyi-Karabahban az illegális fegyveres alakulatokat.

Szeptember 2.: örmény szeparatisták kikiáltották a Hegyi-Karabah Köztársaságot, a fegyveres csoportokból megalakították a mintegy 15 ezer fős önvédelmi erőket, létrehozták a Védelmi Bizottságot.

Szeptember 23.: az oroszországi Zseleznovodszkban – az orosz és a kazah elnök közvetítésével – találkozott az örmény és az azeri elnök, és megállapodtak a konfliktus békés rendezésében.

Október–november folyamán örmény csapatok elfoglaltak mintegy 30, azeri többségű falut Karabah területén, a szovjet légierő támogatásával. November 20-án Hegyi-Karabah egyik körzete fölött lelőttek egy Mi-8-as helikoptert, amelyen egy orosz–kazah békemisszió csoport és néhány azeri vezető utazott: a 22 áldozatot követelő incidens véget vetett az első megoldási kísérletnek.

December közepén a szovjet belügyi csapatokat kivonták Hegyi-Karabah területéről – fegyvereiket hátrahagyták. December 30-án az éppen hogy megalakult FÁK országainak vezetői felhívással fordultak a szemben álló felekhez tárgyalások megkezdésére.

1992. január: az örmény fegyveresek a 366. orosz lövészezred támogatásával megkezdtek az utolsó azerbajdzsáni települések felszámolását Karabahban. Közben január 30-án az EBEÉ Tanácsának prágai ülésén felvették Azerbajdzsánt és Örményországot a tagok sorába. Elhatározták tényfeltáró misszió küldését a konfliktus térségébe, a misszió első látogatására már február 12–18-a között sor került.

Február 25–26.: Kodzsali városka elfoglalása, elpusztítása és az azeri lakosságtól való megtisztítása Karabah területén, a támadásban aktívan részt vett a 366. lövészezred. Az áldozatok száma 613, de mintegy 150 ember sorsa azóta is ismeretlen. Ezt követően a lövészezred elhagyta a körzetet, de fegyvereit zömmel hátrahagyta.

Március 24.: az EBEÉ Tanácsának soron kívüli ülése, amelyen határoztak egy „minszki konferencia” összehívásáról Karabah ügyében.

Áprilisban Oroszország megkezdte közvetítői tevékenységét. Ugyanakkor május 7-én iráni közvetítéssel Teheránban találkozott az azeri és az örmény elnök. Május 8-án viszont orosz csapatok elfoglalták Susa régiót (Karabah déli része), ezzel befejeződött az etnikai tisztogatás Hegyi-Karabahban. A teheráni kezdeményezés kudarcba fulladt.

Május 18–19-én megkezdődött a Karabahot Örményországtól elválasztó Lahin régió megszállása, a konfliktus utolsó fázisa, amelynek végére további hat azerbajdzsáni régiót is megszálltak örmény csapatok.

(Diplomáciai erőfeszítések) Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993 folyamán négy határozatot is hozott a konfliktus gyors és békés rendezése érdekében, amelyek előírták az örmény hadsereg (fegyveresek) kivonulását a megszállt területekről, Hegyi-Karabah státusának megnyugtató rendezését, a menekültek visszatérésének lehetővé tételét lakóhelyükre. Mint az várható volt, ezek a határozatok papíron maradtak, az egyetlen kézzelfogható eredmény az 1994 májusától hatályos tüzzünet a szemben álló felek között.

Az EBEÉ/EBESZ folyamatosan napirenden tartotta a karabahi konfliktust. Többek között foglalkozott ezzel a kérdéssel a budapesti csúcsértekezlet (1994. december), a Lisszabonban 1996-ban és az Isztambulban 1999-ben tartott csúcsértekezlet is.

Külön figyelmet érdemel a „minszki konferencia” története. Maga a konferencia az azerbajdzsáni területek megszállása miatt hamvába holt, az előkészítő bizottságot

pedig kinevezték „minszki csoportnak”, amely június–szeptember folyamán egy sor egyeztetést folytatott a konfliktus deeszkalálása és a helyzet normalizálása érdekében. Majd 1993 márciusában a minszki csoport elnöke összehívta a két érintett fél, valamint Oroszország, az Egyesült Államok és Törökország képviselőit. Júniusban a csoport képviselői újra tanácskoztak, júliusban pedig a csoport elnöke Bakuba, Jerevánba és Sztyepanakertbe utazott, hogy elfogadtassa a további tárgyalások napirendjét. Szeptemberben, majd októberben a csoport újra tanácskozott Párizsban.

(A Kaszpi-tenger és Azerbajdzsán – A Kaszpi-tenger jogi státusa) Sem a nemzetközi tengerjog, sem pedig a tavakra vonatkozó jog nem alkalmazható közvetlenül a Kaszpi-tengerre. A Kaszpi-tengert hagyományosan csak azok az országok használták, amelyek határosak vele, ami ellentétes a tengerjoggal. Tekintettel méretére, sós vizére, valamint a szénhidrogénben gazdag tengerfenékre, a Kaszpi-tenger különbözik a legtöbb tótól, amelyre a nemzetközi jog vonatkozik. Ahogy Oroszországban fogalmazzuk, a Kaszpi-tenger sem tenger, sem tó, hanem egyedi vízmedence, és egyedisége miatt speciális jogi státust kell rá kialakítani.¹

Az ENSZ 1982-es tengerjogi konvenciója (UNCLOS) szerint a tengerrel határos országok 12 mérföldes tengerparti sávja az állam szuverén területével egyenrangú, további 188 mérföld pedig kizárólagos gazdasági zónának tekinthető, ahol az adott állam exkluzív halászati és kitermelési tevékenységet folytathat. Mivel a Kaszpi-tenger nagysága miatt a 200 mérföldes zóna számos esetben átfedi egymást, az UNCLOS alapján a határállamok tengerparti hossza szerint lehet felosztani a tengerfenéket és a vizet.

A Szovjetunió felbomlásáig a Kaszpi-tenger közös szovjet–iráni tulajdon volt, amit az 1921-es és 1940-es szerződések szabályoztak. A szerződés tehát hatályban van, mivel a FÁK megalakulását szabályozó 1991. decemberi alma-atai megállapodás értelmében a FÁK utódállamok vállalták a volt Szovjetunió nemzetközi kötelezettségeinek betartását.² A szerződések azonban csak a halászati és hajózási kérdéseket szabályozták, a kitermelést nem.

2003-ban Oroszország, Kazahsztán és Azerbajdzsán megállapodást írt alá, amelynek értelmében felosztották a tengerfenéket az ásványi kincsek kiaknázása szempontjából. A szerződés elismeri a határállamoktól egyenlő távolságra meghúzott felezővonalakat, mint nemzeti szektorhatárokat. A tengerfenék tehát a tengerparti hosszúságok arányában van megosztva a Kaszpi-tengerrel határos országok között, a víz pedig a tengerparti 15 mérföldes sávon túl közös hasznosítású. Irán és Türkmenisztán nem ismerik el a megállapodást.³ A fenti megállapodással szemben Teherán a Kaszpi-tenger egyenlő (egyenként 20%-os) felosztását javasolta. Jelenleg az orosz–kazah–azeri megállapodásnak van a legnagyobb esélye arra, hogy a nemzetközi jog kodifikált részévé váljon. Mindeközben Azerbajdzsán bilaterális tárgyalásokat folytat Türkmenisztánnal a „tengerfenéken” található olaj elhatárolásával kapcsolatban.

Moszkva ez irányú lépésének – kompromisszumkészségének – több oka is volt: Putyin elnöksége alatt Oroszország elkötelezettebbé vált a tárgyalásokban, és arra törekedett, hogy maximalizálja diplomáciai befolyását a Kaszpi-térségben. Továbbá az orosz olajtársaságok erőteljes nyomást gyakoroltak a moszkvai vezetésre, hogy egyezzen ki szomszédaival, így a társaságok részt vehetnek a régió olajának kitermelésében. Oroszországgal ellentétben Irán eddig kevés hajlandóságot mutatott a kompromisszumra.

(A Kaszpi-térség politikai és gazdasági instabilitása) A Kaszpi-térségben található olaj- és gázvagyon kitermelését, illetve világpiacra történő eljuttatását számos geopolitikai és gazdasági tényező hátráltatja. A térségben tapasztalható válságjelenségekkel (nemzetközi konfliktusok, gazdasági problémák, forradalmak) a régió önmagában nem tud megbirkózni. Az itteni országok ki vannak téve külső országok nyomásának, amely egyrészt a még mindig (vagy már megint) jelentős orosz, az évtized elejétől élenkülő amerikai befolyást, továbbá néhány regionális középhatalom fokozott érdeklődését jelenti.

A térség főbb feszültségforrásai a következők:

A legnagyobb feszültségforrást az iráni–nyugati kapcsolatok jelentik. Teheránt több alkalommal szólította fel az ENSZ BT, hogy függessze fel urándúsítási és -feldolgozó tevékenységét.

Az örmény–azeri konfliktus a Karabah-hegyvidék tekintetében: „sem béke, sem háború” állapota. Ennek következtében az azeriek ügyeltek arra, hogy a Kaszpi-tengertől a mediterrán térség felé irányuló olajvezeték elkerülje Örményországot.⁴

Grúziát, mint jelentős tranzit országot kell említeni. A 2008-as orosz–grúz háború nem oldotta meg a korábbi feszültségforrásokat, így az Oroszország által támogatott rebellis dél-oszét és abház tartományok státusát. A viszonyt a Pankiszi-szorossal kapcsolatos kérdések is rontják, Moszkva ugyanis azzal vádolja Grúziát, hogy segíti az említett helyen rejtőző csecsen ellenállókat.

Oroszország esetében Csecsenföld jelenti a válságövezetet, ahol annak ellenére, hogy jelenleg nincsenek harci cselekmények, politikailag instabil térségnek számít.

Közép-Ázsiában a magas munkanélküliség következtében virágzik a nyersanyagok, fogyasztási cikkek, valamint a fegyver és kábítószer csempészete. Az Európában fogyasztott heroin mintegy fele ezen a térségen megy keresztül.

A politikai feszültségforrásokat a helyi gazdaságok rosszabbra fordulása is súlyosbíthatja. Az 1998-as ázsiai és orosz pénzügyi válság jelentős visszaesést okozott a térség gazdaságaiban, valutaleértékeléseket, törleszthetetlen hiteleket és a külföldi befektetések visszavonulását idézte elő. A széles körben elterjedt korrupció hátráltatja a piacgazdaság fejlődését és a gazdasági növekedés szempontjából kiemelkedően fontos kis- és középvállalkozói szektor megerősödését.⁵

(A független Azerbajdzsán gazdasága – Problémák és megoldások) Azerbajdzsán 1991-ben vált független állammá, de gazdasági kapcsolataira máig is jelentős hatással van a Szovjetunió tagállamaként eltöltött hét évtized.

A szovjet időkben az Azeri Köztársaság gazdasága erősen külkereskedelem függővé vált, az export a GDP 45-50%-át tette ki, és ennek mintegy 90%-a a többi szovjet tagköztársaságba irányult. Az import szintén jelentős volt, a GDP 35-40%-át tette ki, és itt 80% volt a Szovjetunióon belüli kereskedelem. Az Azeri SZSZK-nak tehát nettó többlete volt a többi tagköztársasággal szemben, a legfontosabb gazdasági partnerei az Orosz, az Ukrán, a Kazah és a Belorusz SZSZK voltak.

Az azeri ipar és a mezőgazdaság is a szovjet piac ellátására épült ki, óriási olaj és vegyipari, kohászati vállalatok, valamint nagyipari mezőgazdaság (gyapot, gabona, gyümölcs, dohány és tea) jellemezték. A termelt nyersanyagok jelentős részét feldolgozatlanul szállították a többi tagköztársaságba. A Szovjetunió felbomlásával Azerbajdzsán elvesztette hagyományos ipari és mezőgazdasági felvevőpiacait, 1991 és 1997 között 55 százalékkal esett vissza a reál-GDP.

A termelés a Szovjetunió szétesése után jelentősen visszaesett, a mezőgazdasági és ipari termelést nem sikerült áttérlni új piacok irányába. Bár az importot továbbra is a FÁK országok uralták, az export csökkent ezekbe a térségekbe, és a kilencvenes évek elején előbb Németország és Lengyelország, majd Nagy-Britannia és Irán váltak a FÁK-on kívüli jelentős kereskedelmi partnerekké. (1. sz. táblázat)

1. táblázat. Az azeri gazdaság fő regionális külkereskedelmi partnerei 1999.

Export (1999)	%	Import (1999)	%
FÁK	20,6	FÁK	31,4
ebből Oroszország	8,1	ebből Oroszország	21,8
Grúzia	7,0	Ukrajna	3,7
Ukrajna	2,3	Kazahsztán	2,4
Törökország	6,7	Törökország	13,8
Irán	2,2	Nagy-Britannia	6,4
Nagy-Britannia	1,1	Irán	4,5
Teljes érték (millió USD)	1025	Teljes érték (millió USD)	1036

Az azeri gazdaság fő regionális külkereskedelmi partnerei 2008.

Export (2008)	%	Import (2008)	%
Olaszország	40,2	Oroszország	18,8
USA	12,6	Törökország	11,3
Izrael	7,6	Németország	8,4
India	5,1	Ukrajna	7,9
Franciaország	4,9	Kína	6,7
Törökország	1,3	Kazahsztán	2,8
Oroszország	1,2	Irán	1,4
Teljes érték (mrd USD)	47,7	Teljes érték (mrd USD)	7,2

Forrás: Azeri Statisztikai Hivatal

Az agrárszektorban a múlt század hetvenes éveiben a szovjet időszak alatt létrehozott alapvető anyagi és technikai bázis rövid idő alatt teljesen le lett építve, a korábbi gazdasági kapcsolatok megszakadtak.

1991. október 18-án elfogadásra került az alkotmányos jegyzőkönyv „Az Azerbajdzsán Köztársaság állami függetlenségéről”, és az azerbajdzsán nép, sok évszázados állami hagyományait folytatva, hozzáfogott a szuverén, független Azerbajdzsán Köztársaság megteremtéséhez. Legelőször is gazdasági reformok egész sorának végrehajtására volt szükség, mert ezek nélkül a politikai reformok háttérbe szorultak volna, Azerbajdzsánban ugyanis abban az időszakban mesterségesen elválasztották egymástól a gazdasági és politikai reformok folyamatát. 1993 júniusában Heydar Elijevet választották államelnökké.

Elijev az ország irányításának első napjaitól kezdve nagyon fontos és hatékony intézkedéseket hozott a törvényesség és a rend helyreállítására, a végrehajtási fegyelem betartására, a társadalom nyugalmanak és jólétének biztosítására.

Az eredmények nagyon jelentősek voltak.

Amint a gazdasági és politikai reformok számos példája mutatja, az országban első-

sorban politikai stabilitásra van szükség. A kormány világosan látta ezt, első lépésként 1994-ben elérte a megbékélési megállapodás aláírását. Ez alapvető garanciát jelentett az országon belüli viszonylagos stabilitás biztosítására és a gazdasági reformok megkezdésére.

Az ország nehéz gazdasági helyzete ellenére, Heyder Elijev hosszú távú politikájával összhangban megkezdődött az intézkedések következetes és rendszerű bevezetése. Ezek közé az intézkedések közé sorolható egy sor nagyszabású dokumentum elfogadása, amelyek a gazdasági reform és gazdaságfejlesztés azerbajdzsán modelljének összetevőit képezik.

A négy szakaszban végrehajtott agrárreform negyedik szakaszában, amely a 2000–2002 közötti időszakot ölelte fel, törvények kerültek elfogadásra „Az önkormányzatok területéről és földjeiről”, „Az önkormányzatok vízgazdálkodásáról”, „Az önkormányzati földek kezeléséről”, amelyeknek nagy jelentőségük van az önkormányzatok föld- és víztulajdonlásában, aláírásra került egy sor normatív-jogi okmány, amelyek biztosítják az agrárreform elmélyítését, a föld- és a hitelpiac kialakulását, a farmergazdaságok hatékony tevékenységét, a falusi közepes és kisvállalatok fejlődését. Az agrárszektor majdnani fejlődéséhez szükséges kedvező feltételek biztosítása érdekében konkrét intézkedések történtek a befektetési, hitelezési és biztosítási politikában, a mezőgazdasági termékek előállítói felmentést kaptak minden adó alól, a földadót kivéve.

A végrehajtott intézkedések eredményeképpen a kolhozok és szovhozok teljes vagyona, a legtermékenyebb földek a falusi lakosok tulajdonába kerültek. A földreform eredményeképpen az Azerbajdzsán Köztársaság területének 57 százaléka állami tulajdonban maradt (főképp erdők, legelők természetvédelmi területek stb.), 23 százalék az önkormányzatok tulajdonába került, 20 százalék privatizálva lett.

(A szénhidrogén-szektor) A kitörési lehetőséget az azeriek számára a kőolaj jelentette. Bár az olajkitermelés a szovjet időkben is jelentős volt, a nehezebben kitermelhető mezők a megfelelő technológia hiányában kiaknázatlanok maradtak. 1995-ben Azerbajdzsán már/még semennyi kőolajat nem exportált külföldre!

1994-ben kötötték az első szerződést nyugati cégek konzorciumával a kitermelésről, a 7,5 milliárd dolláros megállapodást „Az évszázad szerződésé”-nek is szokták nevezni. Mára 20 nagyobb mezőre, 30 vállalattal 15 országból van megállapodás, ami mintegy 60 milliárd dollárra jelent befektetési ígéretet. A kutatási koncessziókat általában 3-5 évre adják a vállalatoknak, és amennyiben találnak kereskedelmi szempontból is kiaknázható kőolajat, akkor a koncesszió 25 évre kiterjeszhető.

Az Azerbajjan International Oil Company (AIOC), a British Petrol (BP) vezetésével alakított, de számos más érdekelt ország olajvállalatait is magában foglaló konzorcium⁶ a legjelentősebb koncesszióbirtokos. Az AIOC fejlett technológia alkalmazásával megkezdte több új, Kaszpi-tenger alatti mező kitermelését. Jelenleg az azeri termelés 80 százalékát az AIOC adja, az azeri állami SOCAR (State Oil company of the Azerbaijan Republic) termelése a kimerülő régebbi mezőkön csökkent. A becslések jelenleg 7 és 13 milliárd hordó közöttire teszik az azeri kőolajtartalékokat, a SOCAR ennél magasabb, 17,5 milliárd hordót becsül (bár ebben részben bizonytalan tartalékok is vannak), ami nagyjából Norvégia vagy Angola olajtartalékának felel meg.

A múlt évek olajárrobbanása éppen jókor érte Azerbajdzsánt: 2005-ben készült el 4 milliárd dollárért az 1700 km-es Baku–Tbiliszi–Ceyhan (BTC) kőolajvezeték. A vezeték kapacitása 2007-ben 905 ezer hordó/nap (h/n) volt, amiből 650 ezret használtak ki.

A vezeték a tengerszintről a Kaukázus közel 2000 méter magas vonulatain keresztül kell eljusson a Földközi-tenger partjára, így jelentős mértékben a beépített szivattyúk és kompresszorok erősségétől függ a vezetéken áramoltatható kőolaj mennyisége. 2006-ban az AIOC bejelentette, hogy csak 60 százalékban használja ki a vezetékét, ami lehetővé teszi Kazahsztán becsatlakozását – egyelőre tankereken 200 000 h/n-ot juttat a vezetékbe, amit később akár 500 ezerre növelnének. Felmerült egy, a BTC-vel párhuzamos új vezeték építése is, hiszen a BTC kapacitásai végesek. Még nagyobb kérdést jelent a Kazahsztán és Azerbajdzsán közötti, Kaszpi-tenger alatti vezeték megépítése, ami egyelőre késik.

2. táblázat. Azerbajdzsáni olajtermelés és jövedelmei *Forrás: EIA*

	2003	2004	2005	2006	2007
Olajtermelés*	320	319	441	648	860
Olajexport*	215	204	314	521	721
FDI**	3285	3556	1680	-219	-4750
Olajszektor FDI**	3246	3461	1459	-573	-5198
Olajszektor jövedelme**	886	946	1337	2921	5272
GDP %-a	-	-	9,8	15	19,7
Olajalap	816	972	1394	1936	3093

*millió hordó naponta **milliárd USD

(A földgáz mint stratégiai lehetőség) A kőolaj mellett a földgáz-kitermelés és export is egyre jelentősebbé válik. Az azeri gáztermelés 60 százalékát a SOCAR-hoz tartozó Azneft adja, a maradékot javarészt vegyesvállalatok (pl. az AIOC) termeli ki. A kőolajhoz hasonlóan a földgáznál is az export lehetősége a nagy kérdés. A BP–Statoil vezette konzorcium által 1,3 milliárd dollárért épített Dél-kaukázusi Vezeték (Baku–Tbiliszi–Erzurum) elsősorban Grúzia és Törökország ellátását szolgálja, de más vezetékekhez (pl. Nabucco) csatlakozva Európa ellátását is javíthatják.

A BTC megépülése és a neki köszönhető olajexport-diverzifikáció, valamint a Sah Deniz földgázmező felfedezése, Azerbajdzsán újdonsült exportőri helyzete és földgázexport-potenciája elindította a „földgáz korszakát”. Az Azerbajdzsán tengertől elzárt elhelyezkedéséből adódó olajkereskedelem-tranzit problémáinak megoldása után ugyanis egyre inkább a földgáz, mint Azerbajdzsán külpolitikai céljai megvalósításának jövőbeni fontos eszköze került előtérbe. A földgáz Azerbajdzsán számára ugyan egyelőre messze nem jelentett és jelent az olajjal megegyező volumenű bevételt – a nyomott áron Törökországnak és Grúziának, illetve „európai” árán Oroszországnak összesen eladott 6,7 milliárd köbméter földgáz még 2010-ben is csak az exportbevételek 1%-át tette ki az olaj és olajtermékek 90%-ával szemben –, stratégiai fontossága viszont az ország nyílt tengertől való elzártsága, a földgáz szállításának csővezetékektől és tranzittól való függése miatt vitathatatlanul fontos külpolitikai kérdéseket vet fel.

Azerbajdzsán ugyanis nem csupán egyszerű földgáz-kitermelőként és -exportőrként, hanem a közép-ázsiai földgáz esetleges európai exportjának már a kilencvenes években is felmerült stratégiaileg fontos – Oroszország és Irán együttes megkerülését lehetővé tevő – tranzitállamaként tekintett önmagára. Ez pontosan illeszkedett az azerbajdzsáni külpolitikai célokban is, melyek Hegyi-Karabah visszaszerzésének, a politikai függetlenség biztosításának és az energiaipar fejlesztésének hármására épülnek.

Az olaj első lépcsőfoka volt a stratégiának, amely biztosította az ország gazdasági és belpolitikai stabilitását, valamint a nyugati befektetőkön keresztül az Oroszországtól, illetve Irántól való függetlenségének megerősítését. A földgáz potenciálisan ennél sokkal többet is jelenthet. Nemcsak új bevételi forrásként lehet ugyanis rá tekinteni (ami az olajkitermelés következő évtizedre várt stagnálásának, illetve csökkenésének esetén nyerhet nagyobb fontosságot), hanem az Európával a potenciálisan stratégiai fontosságú földgáz kereskedelmén keresztül szorosabbá váló kapcsolatokat is jelent. Ezzel pedig a más súlycsoportba tartozó szomszédos Oroszország, Irán, illetve (mindenféle stratégiai partnerség ellenére bizonyos mértékig) Törökország esetleg túlon túl erőssé váló, történelmi precedensekből kiindulva nem alaptalan beavatkozási kísérleteinek ellensúlyozását is el lehet érni. Nem véletlen, hogy Azerbajdzsán igen lelkesen fogadta az európai importdiverzifikációs tervek (különösen a Nabucco) felmelegítését.

A 2002-ből eredeztethető, az osztrák OMV, a magyar MOL, a román Transgaz, a bolgár Bulgargaz, a török BOTAS és a német RWE részvételével kidolgozott Nabucco-terv egy évi 31 milliárd köbméter kapacitású csővezetékrendszer megépítéséről szól, amely azerbajdzsáni és közép-ázsiai (illetve opcionálisan észak-iraki vagy közel-keleti) földgázt szállítana Európába Törökországon keresztül. A tervet az Európai Bizottság is támogatja, noha a mai napig nem tudott a nyilatkozatokon túlmutató, számottevő politikai, és pénzügyi támogatást szerezni hozzá. Mivel az európai vezetékprojektek mindegyike piaci alapon épülne meg, a Nabucco számos, piaci szempontból fontos kérdésre nem tud választ adni. Ezeknek a kérdéseknek a jelentős része éppenséggel a Kaszpi-térség politikai-gazdasági problémáiból eredeztethető. A kezdetektől nyilvánvaló volt egyfelől, hogy Azerbajdzsán kétbillió köbméterre becsült tartalékai és kitermelésük önmagában nem lennének elegendők a vezeték megépítéséhez. Másfelől a Kaszpi-tenger státusának és vízi határainak megoldatlansága komoly problémát jelenthet a közép-ázsiai földgázforrások bekapcsolása szempontjából, hiszen a kilencvenes évekbeli transzkaszpi vezetékterv felmelegítése nemcsak orosz és iráni ellenkezést vált ki, hanem a türkmén–azerbajdzsáni határvita a vezeték megépítését közvetlenül is befolyásolhatja. Az európai–közép-ázsiai (főleg türkmén) földgáz-kereskedelem szempontjából újabb problémát jelent Türkmenisztán nem túlzottan befektetőbarát politikája, amely a Türkménbasi 2006-os halálát követően sem változott érdemben.

Nemcsak a Nabucco-terv merült fel a Kaszpi-térséggel kapcsolatos európai gázdiverzifikációs projektben. Az olasz Edison és a görög DEPA által tervezett Törökország–Görögország–Olaszország összekötő vezeték (ITGI) szintén Kaszpi-térségbeli (azerbajdzsáni) földgázt juttatna Európába Törökországon keresztül. A DEPA és BOTAS együttműködésében 2005–2007-ben megépített, évi 11 milliárd köbméter maximális kapacitású Törökország–Görögország-gázvezetékhez csatlakoztatni kívánt Görögország–Olaszország-vezetékéről 2005 óta folynak a tárgyalások. E kevésbé ambiciózus vezetékprojekt gyakran hangoztatott előnye, hogy egy része már létezik, sőt folyik is rajta keresztül kevesebb, mint évi egymilliárd köbméternyi azerbajdzsáni–török–görög SWAP-kereskedelem.

A török–görög összekötő vezetékre támaszkodna az először 2003-ban felvetett transzadriai vezetékprojekt (TAP) is, mely a svájci EGL, a német E.ON és a norvég Statoil együttműködésében valósulna meg. A maximális kapacitáson évi 20 milliárd köbméter azerbajdzsáni és közel-keleti földgáz Európába szállítását célzó vezeték nagyjából az ITGI-vel azonos útvonalon haladna.

A Fehér Áramlat nevű gázvezeték ötletét Ukrajna vetette fel először 2005-ben. A

Nabuccóhoz hasonló, ambiciózus vezetékterv évi 32 milliárd köbméter azerbajdzsáni és Kaszpi-térségbeli földgázt szállítana a Kaukázusból Ukrajnán vagy Románián keresztül az Európai Unióba, és a Nabuccóhoz hasonlóan a transzkaszipi vezetékterv felhasználása is a projekt távlati terveibe illeszkedik. Bár az elképzelés eleinte nagy publicitást kapott és az Európai Bizottság is felkarolta, 2008 óta nem történt érdemi továbblépés még a technikai részleteket illetően sem.

Látható tehát, hogy az Európai Unió importdiverzifikációs tervei elsősorban Kaszpi-térségbeli, azon belül is azerbajdzsáni földgázforrásokra (Sah Deniz 2) épülnének. Sőt, az ambiciózusabb projektek Bakut, nemcsak mint kitermelőt vennék számításba, de fontos tranzitországgként is számolnának vele. A gázvezetéktervek távlati fontosságát jelzi, hogy nemcsak a TEN-E programba foglalták bele, hanem a 2009. májusi prágai Déli Gázfolyosó-csúcson közös európai érdekeknek is deklarálták őket.

A kőolaj- és gázjövendelmek óriási változásokat eredményeznek a gazdaságilag elmaradott poszt-szovjet tagköztársaság életében. Azerbajdzsán 2006-ban és 2007-ben 30 százalékos fölötti éves növekedési ütemével a világ leggyorsabban fejlődő gazdasága volt. Az olajszektor növekedési üteme 50 százalékos fölötti volt, de a nem-olaj szektor is az elmúlt 5 évben 10 százalékos körüli átlagban növekedett, főként az építőiparnak és a szolgáltató szektornak köszönhetően.

3. táblázat. Éves gazdasági növekedés Azerbajdzsánban, az olaj és nem-olaj szektorban (%) Forrás: EIA

	2004	2005	2006	2007
GDP növekedés, %	10,2	26,4	34,5	30,5
A nem-szénhidrogén szektor növekedése, %	14,0	8,3	12,0	10,0
A szénhidrogén szektor növekedése, %	3,0	66,3	63,1	51,0

Az ország pénzügyi helyzete rohamosan javult: a 2004-es 30 százalékos körüli folyó fizetési mérleg deficit 2007-re 30 százalékos többletre váltott – ez részben az olajexport felfutása (és magas világpiaci ára), részben az olajtermeléssel és vezetéképítéssel összefüggő beruházások importigényének csökkenése miatt következett be. A költségvetési bevételek gyors növekedése ellenére ugyanakkor deficitese, elsősorban a hasonló ütemben emelkedő kiadások miatt. A központi bank devizatartalékai viszont már 7 milliárd dollár felett vannak, ami a külső adósság-állomány közel háromszorosa.

A prognózisok középtávon mindenképpen a bevételek fennmaradását jelzik előre. A jelenleg felfutó fázisban lévő termelés és export 2008 és 2015 között lesz várhatóan a legmagasabb, ezen belül is 2010-re számítják jelenleg a csúcst. A 450 millió hordós éves kitermelt mennyiség a 2008 nyarán jellemző 130 dolláros világpiaci árral számolva közel 60 milliárd dollár éves bevételt jelentene, de a középtávon prognosztizált 70-80 dolláros hordónkénti áron is 30-35 milliárd dollár tesz ki. (Ami különösen a jelenlegi 30 milliárd dollár körüli GDP-vel összehasonlítva óriási összeg!)

Az országnak a gyors növekedése ellenére (vagy éppen amiatt) számos kihívással kell megküzdenie.⁷

A kőolaj- és földgáztartalékok hatékony menedzselése: az infláció és a holland-kór elkerülése. Közkiadások megfelelő szerkezete: diverzifikáció, infrastruktúra fejlesztése. Az üzleti szabadság növelése.

Szegénység elleni küzdelem (igen magas a szegénységi arány – méréstől függően 30 és 50% között). Jobb közszolgáltatások, munkahelyteremtés.

Kormányzás javítása. Közigazgatás jobb működése (hatékony, átlátható), demokrácia erősítése.

A hetvenes évek olajárrobbanása megmutatta, hogy az erőforrásokból származó hirtelen jövedelemnövekedés komoly problémákkal járhat az érintett országokban. A mezőgazdaság, amely az azeri lakosság közel 40 százalékát foglalkoztatja, csökkenő gazdasági súlya ellenére központi szerepet tölt be az ország életében. Azerbajdzsánban a változatos klíma miatt rendkívül sokféle mezőgazdasági termék termelésére nyílik lehetőség. A szovjet időkben nagyüzemi körülmények között elsősorban gyapotot, dohányt és gabonát termeltek, ami azt eredményezte, hogy agrártermékei nagy részét exportálta, a hazai szükségleteket viszont jelentős részben importból volt kénytelen fedezni, jóllehet az ország képes lenne az önellátásra. Az elmúlt években a termőföld privatizációjával kisgazdaságok jöttek létre, amelyek áttértek a gépesítés nélkül és kisebb területen is lehetséges gyümölcs- és zöldségtermesztésre.

Az elmúlt években a török, orosz és iráni termékek ellepték az azeri piacot, és a hazai termelők nehezen tudják állni a versenyt. A kistermelők egyelőre nem exportképesek, megfelelő tőke (és hitellehetőségek), technológia, valamint infrastruktúra (öntözés, tárolás, szállítási lehetőségek) hiányában valószínűleg középtávon sem lesznek azok. Szintén nehezíti a helyzetet az agrártermékekre építő feldolgozóipar hiánya, hiszen már a szovjet időkben is elsősorban nyers vagy kevésbé feldolgozott állapotban szállították a termékeket külföldre. A gyapottermelés a korábbiakhoz képest visszaesett, részben az öntözés és műtrágya hiánya miatt, az alacsony gépesítettség következtében (a termés 35%-át kézzel szedik). A gyapot nagy része feldolgozatlanul kerül exportra, kisebb részben a hazai textilipar használja. Szintén fontos exportcikk a földimogyoró, amelynek 65 százalékát az EU-ba exportálják, a többit Törökország veszi meg feldolgozásra és továbbexportálásra. Azerbajdzsán a világ legnagyobb kaviár-exportőre, a Kaszpi-tenger túlhalászása és szennyezése azonban a halállomány jelentős megfogyatkozásával jár együtt.

Heydar Eliyev fia és utóda, İlham Eliyev sem változtatott apja külpolitikai alapelvein. Az azerbajdzsáni kormány számításai szerint a nyugati befektetők befektetéseikkel és modern technológiájukkal nemcsak az olajipart lendíthették volna fel, ami az azerbajdzsáni gazdaság gondjaira jelentett volna gyógyírt, hanem a stratégiai jelentőségű szénhidrogénsetektorban való jelenlétük megtörhette Azerbajdzsán elszigeteltségét és garanciát jelenthetett Oroszország hatalmi törekvéseivel szemben is. 1994. szeptember 20-án Heydar Eliyev elnök és a 11 (elsősorban nyugati) olajcéget tömörítő konzorcium, az Azerbaijan International Operating Sompany (AIOC) termelés-megosztási szerződést (PSA) írt alá a 4,5-5,5 milliárd hordóra becsült Azeri-Csirag-Günesli (ACG) tengeri olajmezőkről. A harminc évre megkötött, az évszázad szerződésének is nevezett megállapodás nyolcmilliárd dollárnyi befektetésről szólt, s máig további mintegy kéttucat PSA követte.

A termelés-megosztási egyezmények Azerbajdzsán földgáziparára is jelentős hatással voltak. A Sah Deniz tengeri mezőre még 1996-ban PSA-t aláíró BP–Statoil 1999-ben jelentős tengeri földgázmezőt talált, amely nemcsak Azerbajdzsán belső fogyasztását tudta kielégíteni a következő évtizedben, hanem az országot földgázimportőrből újra exportőrré tette. Az 1994-es évszázad szerződése és a többi PSA aláírása nemcsak befektetésekkel, majd az olajmezők kitermelésnek köszönhetően jelentős bevétellel gazdagította az azerbajdzsáni kormányzatot, amelynek köszönhetően az 1990-es évek második felére sikerült stabilizálni az ország gazdaságát, hanem az olajkitermelés és a tranzit is kiszélesítette Baku külpolitikai mozgásterét, amely új értelmet nyert egy szélesebb, geopolitikai kontextusban is.

A Szovjetunió felbomlásával a Dél-Kaukázus és a tágabb értelemben vett Kaszpi-térség nemcsak a külföldi befektetők, köztük olajvállalatok számára nyújtottak új lehetőségeket, hanem a régió szénhidrogén-lelőhelyei, illetve elhelyezkedése révén a nemzetközi érdeklődés fókuszába is került.

(*Konklúzió*) A jórészt nyugati cégek bevonásával felfejleszteni kívánt energiaipar és -kereskedelem stratégiai fontosságát a függetlenség óta minden azerbajdzsáni vezetés felismerte. Az „évszázad szerződésének” nevezett PSA 1994-es aláírása révén Baku 2006-ban olaj-exportjának teljes diverzifikációját meg tudta oldani, az 1999-ben felfedezett Sah Deniz gázmező pedig újabb stratégiai lehetőséget nyújtott számára, hogy Oroszország, Irán, Törökország, az ellenséges Örményország és az energiakereskedelem folytán a stratégiai célokban osztozó Grúzia által körülvevett, tengertől elzárt országgént szélesítse mozgásterét, illetve megerősítse függetlenségét. A nyugati olajcégek jelenléte lehetőséget adott számára egy olyan többirányú, többvektorú viszonyrendszer megteremtésére, melyben 1993 óta mind Moszkva, mind Teherán irányában korrekt viszony kiépítésére törekszik, miközben pedig Törökországot stratégiai szövetségesekeként tartja számon. Ez a politika az Egyesült Államok támogatásával megvalósult, az orosz és iráni érdekeket sértő BTC- és BTE-projektek ellenére is így maradt. Azerbajdzsán mindemellett mind piaci, mind stratégiai megfontolásból a már meglévő grúz, török és közvetve görög piacokon túl más piacok felé is nézett/néz (Oroszország, Irán, Ukrajna, Szíria), melyek az európai kereskedelem mellett valós, noha eltérő kereskedelmi és stratégiai súlyú lehetőségekké is válhatnak. Egyik kereskedelmi lehetőség sem tartogat ugyanakkor olyan mértékű külstratégiai hasznot Baku számára, mint Európa. A másik oldalon Európa (és az Egyesült Államok) számára a palagáz kitermelése nyújtotta új lehetőségek mellett stratégiaileg a Kaszpi-térséggel folytatandó gázkereskedelem továbbra is fontos az európai földgázimport diverzifikációjában, melyben Azerbajdzsánnak geostratégiai kulcsszerep jut – még ha e stratégiai lehetőség a jelenleginél több piaci és politikai alátámasztásra, támogatásra is vár.

A Sah Deniz 2 kitermelése kétharmadának Európa számára való felajánlása egybeesik a Baku által eddig is követett külpolitikai stratégiával, miszerint a megbízható, politikailag nem beavatkozó extraregionális partner, Európa (és az európai földgázimport diverzifikációjának megvalósulásában érdekelt Egyesült Államok) ellensúlyt képezhet Moszkva, Teherán, vagy akár Ankara Baku számára kedvezőtlen, ám az 1990-es években nem precedens nélküli külső beavatkozása ellen is. A földgáz-kereskedelem révén szorosabbá váló európai kapcsolat a kereskedelmi hasznon és a nyugati kapcsolat megerősödésén kívül elméletileg más, Azerbajdzsán számára fontos biztonsági kérdésben is teret adhat a változás lehetőségének, például a jó másfél évtizede befagyasztott Hegyi-Karabah-konfliktus kezelésében is. Az európai–közép-ázsiai gázkereskedelem esetleges, ma még igencsak homályba vesző megvalósításának lehetősége pedig vitathatatlanul e stratégia kiteljesülése lenne.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abbasov, Shahin (2010): Turkey, Azerbaijan Gas Agreement Reached, but Talks to Continue. *EurasiaNet*, June: <http://www.eurasianet.org/node/61234>
- Abdullayeva Rasmiyya (2010): Social policy in Azerbaijan Republic: modern situation and improvement directions. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Azerbajdzsáni Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége, Budapest.

- Alijev Isza (2010) Azerbajdzsán gazdasága a függetlenség éveiben. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.
- Azerbajdzsán posztavít v etom godu v Irán 1 mird. Kunometrov gaza. (Azerbajdzsán évi 1 milliárd m³ gázt szállít Iránnak.) *AzNews.org*: <http://aznewsorg.livejournal.com/3439458.html>
- The Azeri economy*: <http://www.azerb.com/az-econ.html>
- Azerbajina: High performance economy. *Business Week*, 2007. november 19.: http://www.businessweek.com/adsections/2007/pdf/00092007_azerb.pdf
- Azerbajins banking reforms starts to show results*. www.businessneweurope.eu, 2008-02-18
- Azeri oil funds to reach \$400b in 2024*. 2008. február 6.: <http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=41895§ionid=351020406>
- Azerinvest: Azerbaijan Export and Investment Promotion Foundation, <http://www.azerinvest.com>
- Auch Eva-Maria (1992): „Ewiges Feuer” in Aserbajdschan. *Berichte des Bundes-unstituts für ostwessenschaffthche und international Studien*, 1992/8, Köln.
- Auch Eva-Maria (1994): Aserbajdschan: Demokratie als Utopie? *Berichte des Bundesinstituts für ost wissen schaftliche und Internationale Studien*, 1994/33, Köln.
- Baran, Zeyno: The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Impications for Turkey. In Starr, Jonathan – Cornell, Svante (ed.): *Baku-Tbltisi-Ceyhan ipeline: Oil Window the West*. Central Asia-Caucasus Institute Silkroad Studies Program, 2005.
- Baku planyirujet posztavijaty gaz v Sziriju c 12 goda: (Baku 2012-től tervezi a gáz szállítását Szíriána). *Reuters Rosszija i sztrani SZNG*, 2010. december 27. <http://ru.reuters.com/article/businessNews/idRURXE6BQ1DL20101227>.
- Bowden, Julian (2009): Azerbaijan: From Gas Importer to Esporter. In Pirani, Simon M. (ed.): *Russian and CIS Gas Markets and their Imact on Europe*. Oxford, Oxford Institute for Energy Studies.
- Cornell, Svante (2011): *Azerbaijan Since Independence*. New York, M. E. Sharpe.
- Center for Economic and Social Develpoment (CESD): *Strategy for State Oil Fund of Azerbaijan Republic*. Baku, 2007.
- Dave, Bhavna (2007): *The EU and Kazakhstan. Balancing Economic Cooperation and Aiding Democratic Reform sin the Central Asian region*. CEPS Plicy Brief No. 127. CEPS.
- Denison, Michael (2007): *Turkmenistan in transition. A window for EU engagement?* CEPS Policy Brief No. 129. CEPS.
- Deák András György (2008): Az EU-n kívüli térségekben irányuló orosz szénhidrogén-export perspektívái. In Novák, Tamás (ed.): *Kelet-Európa tanulmányok III*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világ gazdasági Kutatóintézete.
- Energy and Transport in Figures, Statistical pocket book (2007): Eurostat.
- European Union and Central Asia, Strategy for a New Partnership (2007).
- Eurostat, Comext, Statistical regime 4.
- EU-Azerbaijan Action Plan (2006).
- EU-Kazakhstan bilateral relations. http://ec.europa.eu/external_realitions/kazakhstan/intro/index.htm, letöltve: 2007. 10. 05.
- Garay Zsolt (2010): *Azerbajdzsán és az Európai Unió kapcsolat-rendszere*. http://elib.kkf.hu/ewp_08/2008_1_05.pdf
- Gazdzsijeva, M. Z.: Nyefty i jevo isztoricseszkoje vlijanyije na mirovujju poityku. (Az olaj és annak történelmi hatása a világpolitikára.) In *Reformi v Azerbajdzsanye: Ekonomicseszkaja sztratyegija i pravovoje obeszpecsenyijje*. Baku, 1998. Bakinszkij Filial Dagesztanszkogo Goszudarsztvonnonogo Unyiverszityeta. „Gazprom” i GNKAR podpiszali dopolnyenyije k kontraktu kupli-prodazsi azerbajdzsánszkovo gaza. (A gazprom és a SOCAR aláírták az azerbajdzsáni gáz kereskedelméről szóló szerződés módosítását.) <http://www.gazprom.com/press/news/2010/september/article102779/>
- G. Fehér Péter (2012): Kaukázusi iszlám kör. *Heti Válasz*, XII. évf. 38. szám, 2012. szeptember 20.
- G. Fehér Péter (2012): Azeri és örmény Szorításban Magyarország. *Heti Válasz*, XII. évfolyam 36. szám, 2012. szeptember 06.
- Hamza Gábor (2010): A magánjogfejlődés legújabb tendenciái Azerbajdzsánban. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.
- Huseynova Sevinj (2010): Budgetary system in theoretical and practical context: by example of Azrbaijan. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.
- IMF: Azerbaijan – 2008. Article IV. Consultation, Preliminary Conclusions of the IMF Mission, 12 March, 2008.
- Ismalizade, Fariz; Petersen, Alexandros (eds.) (2009): *Azerbaijan in Global Politics – Crafting Foreign Policy*. Baku, Azerbaijan Diplomatic Academy.

- Ismailzade, Farz (2006): *Russia's Energy Interest sin Azerbaijan, Russian Foreign Energy Policy*. London, Global Market Briefings.
- Ismaylov, Murad (2010): Continuity and Change in Azerbaijan's Energy Diplomacy. *Caucasus Analytical Digest*, No 16.
- Janusz, Barbara (2005): *The Caspian Sea: Legal Status and Regime Problems*. London, Chatham House.
- Kaderják Péter (2006): *A magyar energiapolitika rendszerváltás utáni orosz dimenziója*. Konferenciá-előadás. Károli Gáspár Református Egyetem, „A FÁK államok és Európa energiakapcsolatai” c. konferencia, Budapest, február 10.
- Kassenova, Nargis (2008): *The Nes EU Strategy towards Central Asia: A View from the Reion*. CEPS Policy Brief, No. 148. CEPS.
- Kulcsár István (2006): A bakui kérdés. *168 óra*, 2006. május. 11.
- Kondorosi Ferenc – Czeglédi Csilla – Mikáczai Andrea (2010): Magyarország és Azerbajdzsán társadalmi-gazdasági együttműködésének perspektívái. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.
- Ludvig Zsuzsa (2010): Gazdasági kapcsolatok az Európai Unió és Azerbajdzsán között. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.
- Ludvig Zsuzsa (2009): *Az Európai Unió és a FÁK országok közötti „energiadialógusok” – Fókuszban a szénhidrogén-szállítások*. Kelet-Európa Tanulmányok 4. Budapest, L'Harmattan.
- Mamedov, D. A. – Alijev, O. A.: „Kontrakt veka” i jevo vilijanyije na ekonomiceszkoje razvityie Azerbajdzsanzskoj Reszpubliki. In: „Azerbaijan on the Threshold of the XXI. Century” Azerbaijan Republic Scientific-Practical Conference. Azerbaijan Academy of Sciences, Centra of Science and Ducation „Tafakkur” University, Azerbaijan Economists Union, Baku, 1998.
- Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between The European Union and the Republic of Azerbaijan in the Field of Energy (2006).
- Melvin, Niel J. (2007): *The European Union's Strategic Role in Central Asia*. CEPS Policy Brief, No. 128. CEPS.
- Muradov Allahjar (2010): Investíciós és innovációs tevékenység Azerbajdzsán olajiparában. In *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.
- Muzaffarli, Nazim (2008): *Economic Transformation in Azerbaijan: Achievements, Weaknesses and Challenges*. Presentation held in Brussel, 21 April, 2008:
[http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/Economic Transition Challenges.pdf](http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/Economic%20Transition%20Challenges.pdf)
- Nestmann, Thorsten – Evelyn Moser: *Azerbaijan: Oil dominates development on Caspian Sea*. Deutsche Bank Research, March 10, 2008:
http://www.dbresearch.de/PROD/CIB_INTERNET_ENPROD/PROD0000000000221458.pdf
- Nagy László – Pállai László (2004): *Etnikai feszültségek és konfliktusok a posztsovjet térségben, különös tekintettel a Kaukázus országaira*. Nemzeti sokszínűség – multietnicitás – multikulturalitás. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest.
- Nagy László, Kulcsár István, Kiss Zoltán (2006): Azerbajdzsán közelről (1). *Új Honvédségi Szemle*, 2006/6. sz.
- Nagy László, Kulcsár István, Kiss Zoltán (2006): Azerbajdzsán közelről (3). A fegyveres erők. *Új Honvédségi Szemle*, 2006/8. sz.
- Nagy László, Kulcsár István, Kiss Zoltán (2006): Azerbajdzsán közelről (2). A menekültekről. *Új Honvédségi Szemle*, 2006/7. sz.
- Obrusánszky Borbála (2011): *Azerbajdzsán*. Püski Könyvesház, Budapest.
- O'Neill, Dominic (2009): State Oil Fund of Azerbaijan: Azerbaijan goes the other way.
<http://www.oilfund.az/en/news/73> (2009. január 6.)
- Panico Christopher (1994): *Seven years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Rights Watch: New York, Washington, Los Angeles, London, Brussels.
- R. Ghirshman (1985): *Az ókori Irán. Médek, perzsák pártusok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Riba István (2012): A nemzetközi együttműködés rendszere. Magyar–azeri diplomáciai ámokfutás. *HVG*, 2012/36. szám.
- Rovshan Ismayilov: Is bigger better for Azerbaijan's budget. *Eurasianet.org*, 2008. május 13.
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav051308a.shtml>
- Shaffer, Brenda (2009): *Energy Politics*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Simon M. Pirani (ed.) (2009): *Russian and CIS GAs Markets and their Imopact on Europe*. Oxford, Oxford Institute for Energy Studies.
- Stulberg, Adam N. (2007): *Well-Oiled Diplomacy: Strategic Manipulation and Russia's Energy Statecrat in Eurasia*. New York, State University of New York Press.

- Szigetvári Tamás (2009): *Azerbajdzsán gazdasága és az energiaszektor*. Kelet-Európa Tanulmányok 4. Budapest, L'Harmattan.
- Thoma Csaba (2010): Olaj és gáz a Kaszpi-térségben. *Polgári Szemle*, 2010/3. szám.
- Tekin, Ali – Williams, Paul Andrew (2011): *Geo-Politics of the Euro-Asia Energy Nexus*. Palgrave Macmillan.
- Too much of a good think. A case study into the perils of being a petro-state. *The Economist*, 2006. augusztus 17.
- Ukraina i Azerbajdzsán podpiszati dokumenti o posztavkah szsziszennovo gaza. (Ukrajna és Azerbajdzsán cseppfolyósított gáz szállításáról írtak alá dokumentumokat.) *RIA Novosti Ukraina*, 2011. január 28. <http://ua.rian.ru/economy/10110128/78636447.html>.
- Zsarnocai J. Sándor (2010): A főbb farmgazdálkodási rendszerek Azerbajdzsánban. *Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde*. Budapest.

JEGYZETEK

- 1 Amb. A. Urnov: Florence Points. www.iea.org/db/tu/wpd/textbase/work/2003/caspian/urnov.pdf
- 2 Urnov, i. m.
- 3 Stars and Stripes Fly over Caspian Sea. Rosbalt News Agency 04/07/2003.
- 4 Nagorno – Karabakh, Smalt war, big mess. *The Economist*, November 20 th 2004, 30. o.
- 5 Fiona Hill: The Caucasus and Central Asia: How the United States and Its Allies Can Stave Off a Crisis. The Brookings Institution May, 2001.
- 6 British Petrol (30%), azeri SOCAR (25%), amerikai Chevron (8,9%), norvég Statoil (8,7%), török TPAO (6,5%), olasz Eni/agip (5%), indiai Total (5%), 2-2 japán és USA cég (mind 2-3%).
- 7 Azerbaijan – Country Brief 2007. The World Bank alapján.

